

Сидорчук Н.Г. Розвиток метакогнітивних умінь як перспективний напрям професійного самовдосконалення / Сидорчук Н.Г. // Проблеми освіти: зб. наук. праць / Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2017. – Вип. 87. – 284 с. – С. 242-246 (Наказ МОН України №1413 від 24 жовтня 2017 р.).

УДК 378 (374.1) : 159.9

Н. Г. Сидорчук,  
доктор педагогічних наук, доцент,  
професор кафедри педагогіки  
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)  
[sydorchukng@ukr.net](mailto:sydorchukng@ukr.net)

## РОЗВИТОК МЕТАКОГНІТИВНИХ УМІНЬ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

***Анотація.** У статті актуалізовано проблему професійного самовдосконалення майбутніх фахівців. Ключовим психолого-педагогічним підґрунтям реалізації поставленого завдання визначено розвиток метакогнітивних умінь. Доведено необхідність врахування механізмів дії метакогнітивних процесів у культурно-дозвілєвій діяльності. Окреслено шляхи формування метакогнітивних умінь майбутніх фахівців крізь призму культурно-дозвілєвої діяльності. Виділено метакогнітивні функції бібліотечних та музейних установ. Узагальнено метакогнітивні уміння, що формуються у ході інноваційної діяльності бібліотек та музеїв.*

***Ключові слова:** професійне самовдосконалення, метакогнітивні уміння, культурно-дозвілєва діяльність.*

**Постановка проблеми.** Одним із шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах модернізації вітчизняної вищої освіти на засадах євроінтеграційних процесів є формування у них особливих інтегруючих, надпредметних властивостей [7, с. 350-352], які забезпечують не тільки контролюючу та регулюючу функції їх розумової діяльності (власне академічної успішності), але й орієнтують у площині вирішення полісистемних особистісних та професійних завдань – площині наскрізного саморозвитку, самовдосконалення.

Узагальнення висновків цілого ряду авторів (О.В. Борденюк, Н.М. Лосєва,

В.М. Гриньова, О.М. Пехота) дозволяє констатувати, що *самовдосконалення* в широкому розумінні варто розглядати як роботу над собою, самопізнання людиною своїх сутнісних сил, свідоме прагнення поповнювати свої знання, здобувати нові в процесі цілеспрямованої самостійної діяльності на основі використання власного творчого потенціалу. Окреслені характеристики на сучасному етапі розвитку педагогіки професійної освіти знаходяться у площині особливого пізнавального процесу, який американський учений Дж. Флейвелл уперше назвав метапізнанням (метакогніцією) – чітко визначеною спрямованістю на усвідомлення особистістю механізмів управління власною діяльністю з акцентом на її академічні характеристики [8, с. 127-179].

У статті зацентруємо увагу на позанавчальній функції метакогніцій та окреслимо шляхи формування метакогнітивних умінь крізь призму культурно-дозвілдової діяльності.

**Виклад основного матеріалу.** В узагальненому контексті досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців (А. Браун, Г. Еверсон, М. Келлер, Р. Ключев, М. Рейд, С. Тобіас, Дж. Флейвелл, В. О. Волошина, Т. І. Доцевич, А. В. Карпов, С. Д. Максименко, І. Д. Пасічник, І. М. Скітяєва та ін.) когнітивний стиль (когніції) визначає стабільну індивідуальну характеристику способів взаємодії людини з інформаційним простором, стійкість процесуальних особливостей пізнавальної діяльності, а метакогнітивні процеси активно досліджуються як важлива умова підвищення успішності пізнавальної діяльності.

Дослідження метакогнітивних процесів у науці пов'язують з інтелектуальною активністю вищого порядку, що включає в себе функцію контролю над пізнавальними процесами та забезпечує успішність розумової діяльності суб'єкта в ситуації пізнання, розв'язання складних завдань особистого чи професійного характеру шляхом самостійного пошуку їх розв'язку або виправлення. Науковою школою Дж. Флейвелла, якого й вважають засновником сучасного метакогнітивізму, на прикладному рівні

доведено визначну роль метакогнітивних процесів як базових процесів самовдосконалення у реалізації навчальної та професійної діяльності [9].

Однак, як відомо, процес професійного самовдосконалення охоплює систематичну діяльність з формування людини, що відбувається не тільки у ході навчальної, але й позанавчальної та дозвіллевої діяльності [6, с. 156-177.]. Як зазначають В.Й. Бочелюк, В.В. Бочелюк, дійсну цінність вільний час набуває лише тоді, коли використовується для всебічного розвитку особистості [1]. Тобто площа дозвіллевої (культурно-дозвіллевої) діяльності може і має стати додатковим шляхом формування умінь надпредметного характеру, тобто умінь метакогнітивних.

Вивчення дозвіллевої діяльності людини (О. Гончарова, І. Зязюн, О. Копієвська, В. Кірсанов, О. Олексюк, О. Сасихов та ін.) тісно пов'язане з теорією і практикою "дозвіллезнавства" – галузі знань, що вивчає життєдіяльність, відносини й організацію людей у сфері вільного часу.

У науковому обігу наголошується на відновлювальному характері дозвілля у сфері психічних фізичних і духовних потреб. Однак важливим для нашого дослідження є твердження про спосіб їх регенерації – соціальний.

За таких умов дозвілля, як частина вільного часу, приваблює своєю нерегламентованістю і добровільністю вибору його різних форм, демократичністю, емоційною насиченістю, можливістю поєднати в ньому фізичну й інтелектуальну діяльність, творчу і споглядальну, виробничу й ігрову. Як правило, соціальні інститути дозвілля є основними джерелами соціально-культурної інтеграції, особистісного самовдосконалення та самореалізації [1].

Саме тому в умовах сучасної соціокультурної ситуації (визначення духовно-моральних орієнтирів; істотного зменшення фінансового забезпечення установ культури, у тому числі й діяльності сучасних культурно-дозвіллевих центрів та ін.) виникає потреба у розробці нових дозвіллевих технологій з орієнтацією на розвиток метакогнітивних умінь як ключового засобу цілісного професійного саморозвитку.

Традиційно дозвіллевими вважають такі види занять, як читання, перегляд телепередач, відвідування кінотеатрів, театрів, концертів, спілкування з друзями, заняття спортом, розваги, прогулянки, ігри, пасивний відпочинок та ін., що за характером включення у них людини відносять до *пасивно-видовищних форм* проведення вільного часу [1, с. 5-17]. У такій інтерпретації, як видно, порушується ключовий методологічний принцип розвитку, вдосконалення та самовдосконалення особистості – принцип активності як внутрішньої спонукальної сили, спрямованої на задоволення потреб людини, розкриття специфіки її становлення у світі [5, с. 37-40; 4, с. 25-31.]. Тому в основу розробки дозвіллевих технологій самовдосконалення покладемо їх переорієнтацію від пасивно-видовищної локалізації до активної. У процесі узгодження так поставлених завдань актуальним залишається не стільки розробка нових форм дозвіллевої діяльності, скільки оптимізація існуючих.

У такому розумінні, наприклад, Т.І. Ківшар розглядає *метакогнітивну функцію бібліотеки* на рекреалогічних засадах [3] (див. табл. 1). Науковець доводить, що вивчення особливостей метакогнітивних функцій бібліотечних установ створює умови ефективної діяльності бібліотеки, розширення та урізноманітнення видів і форм її як закладу дозвіллевої діяльності, спрямованої на самовдосконалення та професійне самовдосконалення.

Таблиця 1

### Метакогнітивні функції бібліотечних установ

<b>Форма культурно-дозвіллевої діяльності</b>	<b>Метакогнітивні функції</b>	<b>Метакогніції</b>
<b>Бібліотечні установи</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- поліфункціональність дозвіллевої діяльності бібліотек;</li> <li>- поєднання інформаційної та дозвіллево-розважальної функції бібліотек;</li> <li>- вивчення потреб та інтересів кожної читацької групи, кожного користувача;</li> <li>- розширення та урізноманітнення видів і форм дозвілля;</li> <li>- організація змістовного дозвілля з урахуванням психофізіологічних особливостей читачів;</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- змістовно-комунікаційні уміння;</li> <li>- стиль життя;</li> <li>- соціальний статус;</li> <li>- соціальні стереотипи і настанови;</li> <li>- ціннісні орієнтири;</li> <li>- індивідуальна культура</li> </ul>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>- створення соціалізуючого середовища;</li> <li>- запровадження інноваційних бібліотечних технологій при організації дозвілля читачів;</li> <li>- залучення читачів до культурного соціуму;</li> <li>- розробка оригінальних культурно-дозвіллевих програм;</li> <li>- організація роботи гуртків;</li> <li>- комплексність та адресність заходів стимуляції соціальної активності читачів;</li> <li>- пом'якшення наслідків «стресового суспільства».</li> </ul>	особистості та ін.; - розвиток інтелектуального та творчого потенціалу людини.
--	--	---

У науковому обігу активно досліджується *метакогнітивна функція музейних установ*, не зважаючи на надзвичайно широке призначення музеїв з урахуванням різноманітних форм їх діяльності. І хоча найголовнішою функцією музею є збирання, вивчення і експонування пам'яток історії, культури, мистецтва, основним різновидом їх діяльності стає й дозвіллева [2].

Ще донедавна культивувались традиційні форми експонування (скляні вітрини, одноманітні відомості про автора та його твір), а детальнішу інформацію можна було отримати на екскурсії. Сьогодні ж культурно-просвітня діяльність музеїв зазнала суттєвих змін: освітня та виховна функції реалізуються в освітніх програмах, культурно-мистецьких акціях, співпраці з навчальними закладами; розважальна функція виявляється у активній участі особистості у творчих майстернях, клубах, вечорах відпочинку, концертах, у створенні на території музеїв комерційних структур – ресторанів, барів, торговельних кіосків. Поступово музеї стають складовою індустрії розваг (див. табл. 2).

Таблиця 2

### Метакогнітивні функції музейних установ

<i>Форма культурно-дозвіллевої діяльності</i>	<i>Метакогнітивні функції</i>	<i>Метакогніції</i>
<i>Музейні установи</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- розробка різновікових освітніх програм;</li> <li>- інтеграція музейних програм у</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- збагачення духовного життя людини шляхом</li> </ul>

	сферу дозвілля; - розвиток віртуальних музеїв та мультимедійних проєктів; - розробка інтерактивних екскурсійних маршрутів; - проведення спільних наукових досліджень, етнографічних експедицій, археологічних розкопок, підготовка наукових публікацій; - проведення культурно-мистецьких акцій; - співпраця з навчальними закладами; - робота творчих майстерень, клубів, вечорів відпочинку; - проведення концертних програм; - розробка засобів самостійного ознайомлення з експозиціями музею (етикетаж, путівники та брошури для конкретних експозицій, магнітофонні записи, відео матеріали та ін.); - створення функціональних приміщень для організації проведення дозвілля і розваг; - збереження та популяризація життя місцевих культурних цінностей та їх самотності; - розширення музейної діяльності за межами музейного закладу, в регіони країни.	зв'язку "мистецтво-історія-індивідуальний досвід"; - змістовно-комунікаційні уміння; - зміцнення контактів з глядацькою аудиторією; - проєктування стиль життя на майбутнє; - проєктування соціального статусу; - соціальні стереотипи і настанови; - ціннісні орієнтири; - індивідуальна культура особистості та ін.; - розвиток інтелектуального та творчого потенціалу людини.
--	--	---

У цілому організація дозвілєвої діяльності, що безпосередньо пов'язана з феноменом метакогніції, охоплює ряд напрямів:

- організація і забезпечення умов для проведення культурного дозвілля у всій його повноті і розмаїтті відповідно до потреб, інтересів, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю фахівця;
- розроблення і поширення нових технологій дозвілєвої діяльності, взаємодія з іншими типами установ культури, відпочинку, спорту для забезпечення ефективності, якості й інтенсивності роботи всієї сфери дозвілля в цілому як засобу самовдосконалення;

- апробація і впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій у сферу дозвілля;
- об'єднання різних видів розважальних програм (танцювальних, атракціонних, комп'ютерних і т. п.).

**Висновки.** Незважаючи на значний науковий доробок вивчення метакогнітивних умінь, наявність апробованих програм їх розвитку у процесі навчання, проблема самовдосконалення майбутніх фахівців у площині метакогніцій, розробки авторських проектів формування їх метакогнітивних умінь у ході дозвілєвої діяльності потребує змістового розширення та впровадження у практику роботи вищої школи як складова фахової підготовки.

### Література

1. *Бочелюк В. Й.* Дозвіллезнавство [навч. посіб.] / Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
2. *Головко О. М.* Організація готельного господарства : [навч. посібник] / О. М. Головко, Н. С. Кампов, С. С. Махлинець. – К. : Кондор-Видавництво, 2012. – 338 с.
3. *Ківшар Т. І.* Рекреаційна функція бібліотеки початку ХХІ століття / Ківшар Т. І. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції ["Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля"], (Київ, 4-6 червня 2004 р.) – К., 2004. – 176 с.
4. *Лозовая В. И.* Активность школьника / В. И. Лозовая // Советская педагогика. – 1989. – № 11. – С. 25-31.
5. *Максименко С. Д.* Загальна психологія [навч. посіб.] / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – К. : МАУП, 2000. – 256 с.
6. *Сидорчук Н. Г.* Перетворювальна функція педагогічних знань / Н. Г. Сидорчук // Професійно-педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання : монографія / за ред. проф. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 444 с.
7. *Сидорчук Н. Г.* Система професійно-педагогічної підготовки студентів університетів у контексті єдиного європейського освітнього простору : дис. ...

докт. пед. наук: 13.00.04 / Сидорчук Нінель Герандівна. – Житомир, 2014. – 515 с.

8. Флейвелл Дж. Генетическая психология Ж. Пиаже / Дж. Флейвелл. – М. : "Просвещение". – 598 с.

9. Флейвелл Дж. Когнитивное развитие и метапознание / Флейвелл Дж. // Горизонты когнитивной психологии : [хрестоматия] / под ред. В. Ф. Спиридонова и М. В. Фаликман. – М. : РГГУ, 2012. – 437 с.

***Sidorchuk N.G. Development metakognitivnyh skills as a promising direction of professional self-improvement***

***Annotation.*** The article actualizes the problem of professional self-improvement of future specialists. The development of metacognitive skills is defined as the psychological and pedagogical basis for the realization of the task. The necessity of using the mechanisms of action of metacognitive processes in cultural and leisure activities is proved. The ways of formation of metacognitive skills of future specialists in the course of cultural and leisure activities are outlined. Metacognitive functions of libraries and museums are distinguished. Metacognitive skills, formed in the course of innovative activity of libraries and museums, are systematized.

***Keywords:*** professional self-improvement, metacognitive skills, cultural and leisure activities.

***Сидорчук Н.Г. Развитие метакогнитивных умений как перспективное направление профессионального самосовершенствования***

***Аннотация.*** В статье актуализируется проблема профессионального самосовершенствования будущих специалистов. Психолого-педагогическим основой реализации поставленной задачи определено развитие метакогнитивных умений. Доказана необходимость использования механизмов действия метакогнитивных процессов в культурно-досуговой деятельности.

Очерчены пути формирования метакогнитивных умений будущих специалистов в ходе реализации культурно-досуговой деятельности. Выделены метакогнитивные функции библиотек и музеев. Систематизированы метакогнитивные умения, формирующиеся в ходе инновационной деятельности библиотек и музеев.

***Ключевые слова:*** профессиональное самосовершенствование, метакогнитивные умения, культурно-досуговая деятельность.